

Türkmen adatlary: Çaga hossar bolmak däbi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Türkmen adatlary: Çaga hossar bolmak däbi TÜRKMEN ADATLARY

■ Çaga hossar bolmak däbi

Emläk gatnaşygynda türkmenlerde kämillik ýaşynda diýip on baş ýaşyna ýeten çagany hasaplaýarlar. Türkmen däbi şu ýaşa ýetmedikleri akyly goýalmadyk hasaplaýar we özbaşdak emläge eýe bolmak hukugyny bermeýär. Şu ýaşa seretmezden, ene-atasy aradan çykanlara hossar belleniýär. Çaga hossar boljak adam ilki onuň ýakyn garyndaşy bolmalydyr. Adat boýunça hossarlar kämillik ýaşyna ýetmedikleri hemişe hüşgär gözegçilikde saklamalydyr. Hossary bolan çaga onuň razylygy bolmasa hiç hili özbaşdak söwdalaşyp ýa-da şertnama baglaşyp bilmeýär. Türkmenlerde çaganyň kakasy aradan çykan ýagdaýynda onuň hossary ejesi bolýar. Ol äriň we çagalarynyň emläğine eýe çykyp, tä olar kämillik ýaşyna ýetýänçäler öz borjuny ýerine ýetirýär. Bu döp şerigatyň garşysyna bolup, ol ejäni çagalaryň erkek garyndaşlary barka, olaryň emläğine eýe çykmaklykdan aýyrýar. Türkmenlerde ene çagalaryna hossarlyk etmek we emläge eýe bolmak borjuny eger-de saglygy sebäpli başarmasa, onda aýrylýar. Ýetim çagalaryň ejesi täzedden durmuşa çyksa, onda ol çagalaryň emläğine eýe bolmaklykdan daşlaşdyrylýar. Täzedden durmuşa çykýan dul aýal öz aradan çykan äriň ýakyn garyndaşyna äre barsa, onda ol birinji ärinden bolan çagalarynyň emläğine eýe bolup bilýär. Dürli sebäplere görä, aýal öz çagalaryna hossar bolup bilmese, onda ol çagalaryna we emläğine aradan çykan äriň ýakyn garyndaşlary hossar bolup eýe çykýarlar. Olar ýaşy ýeten çagalaryň-gyzlaryň durmuşa çykan ýagdaýynda galyň we bilkastlaýyn öldürülen wagtlary hun alýarlar.

Eger çagalaryň ýakyn garyndaşy sebäplere görä, hossar bolup

bilmese we olaryň başga ýakyn garyndaşy bolmasa, onda oba ýaşululary obadaşlarynyň iň ahlakly, arassa, sylanýan, parasatly, nusga alarlyk derejede birini oňa hossar belleýärler. Hossarlyga hemişe bir adam belleniýär. Däp boýunça hossar çykýan adama:

- 1). Kämillik ýaşyna ýetmedik bolsa;
- 2). Sagdyn, akyllý bolmasa;
- 3). Tirýek çekýän bolsa;
- 4). Jemgyýetden kowlan bolsa;
- 5). Jenaýat eden bolsa;
- 6). Oba adamlary tarapyndan öz betpäl pygyllary bilen ynamdan gaçan bolsa –

ol hatda ýakyn garyndaş bolsa hem bu hukugy bermeyär.

Çagalara hossar çykýan adam olaryň emlägi hakyndaky hasabaty oba jemgyýetine berip durmaga borçly bolýar. Hossarynyň gol astynda bolýan kämillik ýaşyna ýetmedik çaga onuň, ýagny hossaryň özüne gödek daraşan, kem-kemden alada eden wagty bu iş üçin hossar bolýandan özüne hasabat bermegi talap edip ýada onuň özüne hossarlyk etmegini bes etmegini suddan sorap biler. Däp boýunça hossar çaganyň diňe emlägine eýe çykman oňa hemme gatnaşyklarda kakasynyň ornuny tutmalydyr. Hossar bolýan adam öz serişdeleri bilen eklenmelidir. Çaganyň eklenmäge serişdesi bolmadyk wagty hossar çykýan adama onuň satyp bolajjak goş-golamyny satmaga we ýerine kärendesine ulanmaga rugsat berilýär. Hossar bolýana çaganyň we onuň ýakyn garyndaşlarynyň razylygy bolmasa, gozgalmaýan mülki satmaklyk ähli şertlerde hem gadagan edilýär.

Hossaryň gol astynda bolýan kämillik ýaşyna ýetmedik çaganyň özüni alyp barşy hemme bar bolab şertlerde kanuny hasaplanýar. Eger-de hossaryň terbiýeläp kemala getiren gyzy durmuşa çyksa, onda onuň razylygy gyzyň ýakyn garyndaşy bolmadyk wagty soralyar. Ýakyn garyndaşynyň bar bolanlygynda hossardan maslahat soralmaýar. Hossar öz terbiýeläp ýetişdiren gyzy bilen eger gyz razy bolsa nikalaşyp, är-aýal bolup bilýär. Gyzyň ýakyn garyndaşlary kämillik ýaşyna ýetmedik bilen hossaryň nikasyna razy bolmasalar, onda bu nika amala aşyrylyp bilinmeyär. Hossar öz terbiýeläp ýetişdiren gyzy bilen eger-de

ol oňa ýakyn garyndaş bolmasa (gyzyň kakasynyň erkek dogany, inisi) nikalaşyp bilýär.

Däp boýunça çaga hossarçylyk edýän adamlara olaryň hyzmaty üçin aýratyn bir göz haky bellenişmeýär. Ýöne olaryň öz hossarçylyk edýän çagalarynyň emläginden azda-kände peýda görmekleri umumy ykrar edilendir. Eger-de hossar çykýanyň tagallasy bilen çaga rysgaly açylyp baýasa, onda ol kämillik ýaşyna ýetende, hossara öz girdejisiniň ýarysyny tölemelidir. Hossar paýyny almak üçin çagany terbiýelemekde öz başarnygyny, akyl-paýhasyny sarp edenligini subut etmelidir. Kämillik ýaşyna ýetende çaga özüne hossar bolan adamdan onuň doly hossar hossarçylyk eden wagty hakyndaky hasabaty sorap bilýär. Eger-de hossaryň emelsizligi we bilkastlaýynlygy bilen çaganyň emlägine zyýan ýetirilen ýa-da ýele sowrulan bolsa, onda ol onuň öwezini öz emläginden ýerine salmalydyr. Hossar beýle işleriň özünden garaşsyz şertlerde bolanlygyny şaýatlaryň kömegi bilen halk sudunda subut etse, onda ol jogapkärçilikden boşadylýar.

Akylly kem, lal we güň çagalaryň ene-atalary bar bolan ýagdaýynda olara hiç hili hossar bellenişmeýär. Terbiýelemek we eklemek jogapkärçiligi olaryň ene-atasynyň boýnuna ýüklenilýär. Bu çagalaryň ene-atalarynyň aradan çykan ýagdaýynda, olara kämillik ýaşyna ýetmedik çagalar ýaly hossar bellenişilýär. Olaryň keselden saplanyp, ile goşulan wagtlary hossar bolmaklyk bes edilýär. Köplenç fiziki kemçiligi bolan çagalaryň emlägine oba jemgyýeti gözegçilik edýär. Bu çäre olaryň emläginiň käbir hossar bolýan adamlar tarapyndan hyýanatçylykly ulanylmagynyň önüni almak pikiri bilen ýerine ýetirilýär. Türkmenler çagalara Hudaý tarapyn örän yhlasly we aladaçyl häsiýetli bolýarlar.

Aleksandr LOMAKIN.

Ashabad, 1897-nji ýyl. Taryhy makalalar